

Zingen naar de Schriften

Ten geleide

Lectori Salutem,

Vanaf het jaar van heropricting van de Gereformeerde Bond in 1909 heeft het hoofdbestuur van de bond zich van tijd tot tijd rekenschap gegeven van zijn standpunt en visie inzake de zogeheten liturgische kwestie. In artikel 4 van de statuten wordt namelijk gezegd, dat de Gereformeerde Bond, als *vereniging*, vasthoudt aan de Dordtsche Kerkorde van 1619. Dat houdt in dat, wat de liturgie betreft, wordt vastgehouden aan het zingen van louter psalmen in de eredienst, met daarbij de *Enige Gezangen*.

In de loop der jaren is deze positionering van de Gereformeerde Bond in liturgisch opzicht vaak van buitenaf, maar ook van binnenuit, aangevochten. Hoewel de Gereformeerde Bond niet het beleid kan en mag vaststellen voor gemeenten, ook niet in liturgische zaken, is de praktijk toch wel van dien aard, dat in een groot aantal hervormde gemeenten wordt vastgehouden aan het zingen van uitsluitend de psalmen, met daarbij de *Enige Gezangen*. Die gemeenten staan daarmee in een voluit reformatorische traditie. Het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond realiseert zich daarom, dat hij in deze ook een grote verantwoordelijkheid draagt met betrekking tot de voorlichting en de richtingwijzing van gemeenten.

In de loop der jaren is in woord en geschrift gesteld, dat deze liturgische positionering geen *absoluut* criterium is voor het al of niet gereformeerd zijn. Wat door-

slaggevend is, zijn prediking en beleid overeenkomstig de Schrift en de gereformeerde belijdenis. Maar wel hangt de liturgische kwestie nauw met de prediking samen.

De laatste jaren heeft het hoofdbestuur in toenemende mate vragen uit gemeenten, c.q. van kerkenraden ontvangen, om een expliciete uiteenzetting te geven inzake de gemeentezang naar Schrift en belijdenis. We zien in deze langzaam maar zeker verschuivingen plaatsvinden, ook in hervormd gereformeerde gemeenten.

In het nu voorliggende geschrift treft u de neerslag aan van een langdurige bezinning binnen het hoofdbestuur op de vragen, die zich voordoen. Het gaat hier niet om de liturgie in het algemeen. Daarover zou veel meer te zeggen zijn, omdat liturgie niet alleen wordt bepaald door de vraag welke liederen worden gezongen. In het geschrift, dat nu voorligt, gaat het uitsluitend om de vraag van de te zingen liederen in de eredienst, in nauwe samenhang overigens met de gereformeerde prediking.

Het hoofdbestuur realiseert zich zeer wel, dat de liturgische kwestie altijd een zeer gevoelige is geweest. Kleine wijzigingen in de liturgie worden vaak ervaren als het begin van een verdergaande ontwikkeling. Anderzijds worden vandaag soms ook beslissingen tot vernieuwing van de liturgie genomen, waarvan men zich mag afvragen of daaraan een verantwoorde bezinning ten grondslag ligt. Er zijn tekenen van wildgroei in deze. Het is niet de bedoeling van dit geschrift om stimulansen te geven met betrekking tot veranderingen in de liturgie. Het kan echter ook niet de bedoeling zijn, om, wanneer zich ontwikkelingen in bepaalde gemeenten inzake de liturgie voordoen, bij voorbaat het al of niet gereformeerd zijn op te voeren. Het geschrift wil slechts de onzes inziens noodzakelijke bezinning dienen op vragen met betrekking tot het lied in de eredienst.

In de bezinning van het hoofdbestuur, die aan dit geschrift ten grondslag ligt, is gepoogd recht te doen aan de bijbelse gegevens, aan de historische gegevens en aan actuele ontwikkelingen. De prediking blijve het doorslaggevende, als het gaat om de opbouw van de gemeente in het algemeen ongetwijfeld christelijk

geloof, naar de Schrift en de gereformeerde belijdenis. Maar het is daarbij niet om het even, welk lied de gemeente op de lippen neemt. Het hoofdbestuur spreekt de hoop en de verwachting uit, dat dit geschrift binnen kerkenraden en gemeenten de bezinning dienen mag, onder biddend opzien tot de Koning der kerk, Jezus Christus, gekruisigd en opgestaan. De bezinning op dit thema is ook met dit geschrift niet afgerond. Reacties op dit geschrift zijn welkom.

Voor het hoofdbestuur
van de Gereformeerde Bond
in de Nederlandse Hervormde Kerk

ds. G. D. Kamphuis,
voorzitter

dr. ir. J. van der Graaf,
algemeen secretaris

Huizen, februari 2000

Zingen naar de Schriften

I. INLEIDING

De Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk wil allereerst opkomen voor prediking overeenkomstig *Schrift en belijdenis*, prediking van zonde en genade, waarin de Persoon en het werk van Christus centraal staan. De Gereformeerde Bond wordt echter vaak getypeerd aan de hand van hanteerbare criteria. Het imago van de hervormd gereformeerden betreft dan niet de prediking of aspecten die rechtstreeks het belijden raken, maar zaken waar de Gereformeerde Bond tegen is, tegen de vrouw in het ambt, tegen gezangen, tegen nieuwe bijbelvertalingen, tegen de nieuwe psalmberijming. Daardoor wordt de positieve intentie van de Gereformeerde Bond, namelijk verbreiding en verdediging van de Waarheid in de Nederlandse Hervormde Kerk, nogal eens naar de achtergrond gedrongen. In bepaalde delen van de Hervormde Kerk wordt gezegd, dat, wanneer de Gereformeerde Bond het verzet tegen wat men marginale zaken noemt, zou opgeven, hij meer vruchtbaar zou zijn in het geheel van de kerk. Toch hebben deze zaken ook met de prediking te maken.

* * *

Binnen de hervormd gereformeerde kring heerst doorgaans een zekere beduchtigheid om de liturgische vormgeving te veranderen, o.a. vanwege het feit dat dit polarisatie in de gemeenten met zich meebrengt. Dat zou niet voor het eerst zijn. Bij de invoering van de nieuwe psalmberijming van 1773 (nu 'de oude berij-

ming') liepen in Maassluis mensen de kerk uit. Het kwam tot een volksoproer. Zo zal het er in onze tijd niet meer aan toe gaan. Maar toch is het gevoel van een deel van de gemeente, soms van een minderheid, vaak doorslaggevend, in ieder geval sterk bepalend bij de benadering van zaken als het vrije lied en een nieuwe psalmberijming. Bij velen leeft bij vernieuwing de vrees voor 'afglijden'.

* * *

Toen in de begintijd van de Hervorming de overstap werd gemaakt van de rooms-katholieke naar de reformatiekerkelijke eredienst is er dan ook vaak met wijsheid en voorzichtigheid gehandeld. Luther toonde zich wars van rigoreus handelen. Zwingli ruimde alles op wat herinnerde aan de roomse eredienst. Calvijn heeft in deze als een soort bruggenbouwer gefungeerd. Algemeen kan worden gezegd, dat zaken, die eerder schade zouden kunnen berokkenen aan het Evangelie dan dat ze de voortgang ervan zouden bevorderen, niet werden ingevoerd. Er was sprake van geduld, van het afwachten van de juiste tijd, ook al probeerde men wel de situatie rijp te maken voor veranderingen.

Voorzichtigheid in beleid in deze is ook een zaak van wijsheid. Al geeft Paulus 'de sterken' soms *principieel* gelijk, hij leert ook geduld te hebben met 'de zwakken'. De vraag is dan wel wie de sterken en wie de zwakken zijn. Wanneer een kleine minderheid in de gemeente haar inzichten, van welke aard die dan ook zijn, probeert door te zetten, zou het kunnen zijn, dat zo'n minderheid zich juist onder het mom van 'zwakken' als 'sterken' presenteert. Bovendien is de attitude om te behouden en te bewaren nog iets anders dan leeg conservatisme of traditionalisme. Progressief of conservatief zijn wereldse begrippen. De eenheid van het lichaam van Christus gaat vóór alles.

In het hiervolgende wordt gepoogd de kwestie van de liturgie in hervormd gereformeerde gemeenten opnieuw te doordenken. Hiermee willen we niet vóór-schrijven hoe het per se in de gemeente moet. We willen *leiding* geven, omdat ons dat de laatste tijd opnieuw van vele kanten is gevraagd. Daarbij willen we

vooral analytisch en informatief te werk gaan. Dat wil zeggen: de achterliggende vragen doordenken en beargumenteren, zodat men zich op een verantwoorde wijze kan bezinnen op de vragen die aan de orde zijn. Want niet een modaliteitsorganisatie, maar ambtelijke vergaderingen nemen voor de kerk beslissingen ten aanzien van de liturgie.

II. GEREFORMEERDE PREDIKING

Voorafgaand aan de liturgische kwestie willen we iets zeggen over de prediking, omdat vragen aangaande de liturgie ook altijd vragen aangaande de prediking zijn. Hoe is de inrichting van de eredienst in overeenstemming met de gereformeerde prediking? De vragen rondom de liturgie mogen niet geïsoleerd aan de orde komen.

Wanneer we spreken over gereformeerde prediking wordt daarmee kortweg bedoeld *bijbelse prediking*. De uitdrukkingen 'bijbelse prediking' en 'gereformeerde prediking' mogen naast elkaar blijven bestaan. Immers, wanneer slechts de uitdrukking 'bijbelse prediking' wordt gehanteerd, kan dit een ongeoorloofde eenzijdigheid betekenen, namelijk dat wij zelf uitmaken wat bijbels is. Het grote risico daarbij is, dat menselijke subjectiviteit zo zeer bepalend wordt, dat we in on-bijbels vaarwater terecht komen. Niet in alle gevallen zal dat gebeuren, maar het risico zit er wel in. De uitdrukking *gereformeerde prediking* loopt minder gevaar van overheersing door eigen subjectiviteit ten koste van het bijbels gehalte. Gereformeerde prediking wil namelijk ook laten meeklinken wat de kerk van alle tijden en alle plaatsen reeds heeft gehoord uit de Heilige Schrift. In gereformeerde prediking klinkt mee het belijden van de kerk der eeuwen, met name ook zoals dat in de tijd van de Reformatie, in onze traditie via Calvijn, helemaal uit de verf is gekomen.

* * *

Wanneer we markante momenten noemen inzake de gereformeerde prediking kan ook hier slechts de Schrift oriëntatiepunt zijn. Gereformeerde prediking is allereerst het Woord van God verkondigen. De prediking van het Woord is verbonden met de opdracht van Christus tot de verkondiging van het Evangelie. De boodschap van de genade van God in Jezus Christus dient te worden uitgezegd als de centrale boodschap van de Schrift. Het is de boodschap, waarheen ook de sacramenten van de Heilige Doop en het Heilig Avondmaal wijzen, namelijk 'Jezus Christus en Die gekruisigd' (1 Kor. 2 : 2). Hierin gaat het ook om de waar-schuwing, de vermaning, de aansporing en zelfs de bedreiging, zonder dat deze het heil in Christus te kort mogen doen. Het gaat om de prediking van Wet en Evangelie. De prediking kan zonder ontmaskering en zonder navolging gevaarlijk oppervlakkig worden: goedkope genade.

De ontdekking aan zonde en schuld in de prediking is van onopgeefbaar belang. Ze mag echter nooit een zodanig eigenstandige plaats krijgen, dat ze niet zou uitdrijven tot Christus. De prediking is dan ook te typeren als ontvouwing van het Woord van God, in directe samenhang met ontvouwing van het heil in Christus. Wanneer in de prediking het Woord van God tot klinken komt, zal allereerst de tekst, maar van daaruit ook de context en vervolgens het geheel van de Bijbel in het blikveld komen. In de gereformeerde prediking zullen dan tevens alle accenten van het heil in Christus meeklinken. Dat zijn Goddelijke accenten.

* * *

We belijden het werk van God de Vader als scheppende en verkiezende God, het werk van God de Zoon als verlossende God en het werk van God de Heilige Geest als hêrschepende God. God is op drievoudige wijze Redder, omdat er zonder Hem voor de mens geen redden aan is. Elke vorm van zelfverlossing is ondeugdelijk. God Zelf komt eraan te pas. De Reformatie heeft dan ook hoog en zuiver gegrepen door aandacht te vragen voor de rechtvaardiging van de goddeloze en de heiliging van de zondaar.

In dit alles zullen ook dogmatische beslissingen meeklinken, niet als theoretische verhandelingen, maar veeleer als bijbels theologische bakens, die het geloofsleven in hart en wandel bevorderen. Deze komen echter niet overheersend aan de orde. Het Woord van God zelf en daarin het heil in Christus dienen overheersend te zijn. Dan zal de prediker slechts dienaar van het Goddelijke Woord blijken te zijn. Dogmatische accenten, bevindelijke momenten en actuele zaken uit de leefwereld van ouderen, jongeren en kinderen zullen alleen aan de orde komen voor zover de tekst en het verband hierom vragen. Ze komen op uit het te prediken Woord en leggen het Woord niet onder een stolp. Bij het *Sola Scriptura* geldt het *Tota Scriptura*. Dan komen nieuwe en oude schatten tevoorschijn: b.v. de prediking van het Evangelie van het Koninkrijk (Matth. 24 : 14), met daarbij inbegrepen het zendingsbevel en de hoop voor Israël.

* * *

Daarbij moet nog worden opgemerkt, dat het dogmatische element en het bevindelijke element niet tegen elkaar mogen worden uitgespeeld. In het dogma klinkt de lofzang van het levende geloof. Daarom is gereformeerde prediking allereerst *voorwerpelijke* prediking, dat wil zeggen, dat het objectieve van Gods Woord en het heil in Christus, zoals het in het Woord wordt vertolkt, prioriteit heeft. In tweede instantie is prediking dan ook *onderwerpelijke* prediking, dat wil zeggen prediking, waarin de hartslag van het levende geloof als werk van de Heilige Geest doorklinkt. Bewust wordt hier gekozen voor 'hartslag van het levende geloof' om daarmee elke afstandelijke beschouwing en elke verstandelijke schematisering als geestelijk droogzwellen af te wijzen. Tegelijk valt dan af te wijzen zowel de oppervlakkigheid en de vanzelfsprekendheid van verbondsautomatisme als de schijnbare ernst van een vanzelfsprekende lijdelijkheid. Het gaat om de diepe geloofsverworteling in de levende Christus, waarin niet de christen met zijn kenmerken centraal staat, maar waarin Christus stralend middelpunt is. Dit alles zal in de gereformeerde prediking een plaats hebben in diepe afhanke-

lijkheid van de werking en de leiding van de Heilige Geest, opdat prediking zal zijn betoning van Geest en kracht en daarin prediking – in – *volmacht*, zodat de sleutels van het hemelrijk worden gehanteerd. Immers 'Die in de Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven; maar die de Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn van God blijft op hem' (Joh. 3 : 36).

* * *

Ziende op dit alles zal er aan de éne kant huiver zijn om te preken en tegelijkertijd zal de heerlijkheid ervan worden ervaren. Het brengt op de lijn van Paulus, wanneer hij spreekt over de schrik des Heeren, die hem aanzet om mensen te bewegen tot het geloof. Dat houdt in een ruim aanbod van Gods genade voor alle zondaren, met het bevel van geloof en bekering. De liefde van Christus zal ertoe dringen om wat Hij op het kruis van Golgotha betoonde, als het binnenste van Gods Vaderhart uit te stallen in de woorden der prediking. Bij dit alles is gereformeerde prediking geen doel in zichzelf. Ze heeft op het oog een gemeente te vormen zonder vlek en rimpel. Niet in de doperse zin van een 'volmaakte gemeente', maar in de zin van Paulus, zoals hij dat verwoordt in Galaten 4 : 19, namelijk 'kinderkens, die ik wederom arbeid te baren totdat Christus een gestalte in u krijgje'. Dat houdt in de gestalte van Christus in Zijn vernedering en in Zijn verhoging. We zijn daar niet zo snel mee klaar en blijven daarom worstelen, om Christus te laten schitteren in de prediking en in alle facetten van het geloofsleven, opdat jongeren en ouderen tot geloof en bekering komen.

Ten slotte zal in niet aflatende arbeid en gebed alles worden gedaan aan opwas en uitgroei van het geloof, opdat het goud niet verdonkerd worde maar steeds meer zal schitteren tot eer van God en tot heil van medemensen. We besteden op deze manier onze energie zo effectief mogelijk aan de opbouw van Gods Koninkrijk en doen er alles aan om de Bruidegom een reine bruid te bezorgen.

Overigens dienen we te bedenken, dat prediking in woordgebruik, stijl en inhoud nooit tijdloos is. Prediking is niet los van de context. In de worsteling om Christus te laten schitteren in de prediking komt ook de worsteling mee om de prediking te brengen in zodanige taal, dat deze aansluiting zoekt bij het verstaan van de hoorders. Op de Eerste Pinksterdag hoorde ieder immers ook in eigen taal de grote werken Gods.

III. HISTORISCH

Hoe reageerde in de loop der eeuwen de kerk in haar lied op de prediking? We laten hier eerst volgen een korte blik in de geschiedenis van de kerk met betrekking tot de liturgie.

In de *Vroege Kerk* bepaalde de *Synode van Laodicea* (ca. 360): 'Men moet niet reciteren eigen psalmen in de kerk noch niet-canonieke boeken lezen'. Dit hield derhalve in een verbod op het zingen van vrije liederen, als reactie op de vele sektarische, met name gnostische liederen, die werden gezongen. Men besepte, dat door middel van 'eigen psalmen' ofwel vrije liederen ketterijen konden worden binnengezongen in de kerk. F. van der Meer zegt echter in zijn *Augustinus als zielszorger*¹⁾, dat de grote belevenis van Augustinus in diens jeugd niet is geweest het vertrouwde, ouderwetse psalmgezing, maar 'de eerste door een volle kerk gezongen hymne'. Nooit weer vergat hij de indrukken van die lofzangen, die zijn vader in Christus, Ambrosius, zelf had gedicht en die hij in de Domkerk te Milaan voor het eerst had gezongen toen hij met Alypius en zijn jonge zoon Adeodatus juist was gedoopt. Augustinus zei daarover: 'O, hoe weende ik bij uw hymnen en lofgezangen'. Dit laat onverlet, dat hij met de boetpsalmen voor zich aan de wand is gestorven.²⁾

* * *

In de tijd van de *Reformatie* was er verscheidenheid. Luther liet de gemeente psalmen en gezangen zingen. Zwingli liet in de eredienst niet meer zingen. Calvijn was, als gezegd, een bruggenbouwer. Hij liet wel zingen, maar alleen wat bijbels verantwoord was. Letterlijk zegt hij: 'Nu is het waar, wat de heilige Augustinus zegt, dat niemand kan zingen, wat Gode waardig is, dan wanneer hij het van Hemzelf ontvangen heeft. Daarom, wanneer wij hier en daar zijn rondgegaan om te zoeken, zullen wij geen betere noch geschiktere liederen vinden om te zingen dan de psalmen van David, welke de Heilige Geest hem heeft gedictieerd en gemaakt'. Zo heeft Calvijn ook achttien psalmen berijmd, alsook het Apostolicum en de Lofzang van Simeon.³⁾

* * *

Voor ons land hield het *Convent van Wezel* (1568) het op het gebruik van de psalmen, evenals de *Synode van Dordrecht* (1618/1619). Zij stelde zelfs, de *Enige Gezangen* ten spijt, 'dat men de rest van de gezangen uit de kerken weren zal en, zo er reeds enige in de kerk zijn ingevoerd, zullen die op de gevoeglijkste wijze daaruit verwijderd worden'.⁴⁾

De *Haagse Synode* van 1586 had toen reeds bepaald, dat de davidische psalmen in de kerken zouden worden gezongen, terwijl gezangen, die in de Heilige Schrift niet worden gevonden, zouden worden nagelaten. Voetius achtte dat een veilige en aanbevelenswaardige weg, al wilde hij niet geacht worden daarin de gebruiken van andere kerken te veróórdelen. Voetius zegt daarover verder, dat de Reformatie wel alle gezangen heeft afgewezen die in enig opzicht de Schriften weerspreken, maar dat nergens is vastgesteld, dat alleen 'onmiddellijke, goddelijke gezangen, die in de Schriften worden gevonden', in de kerk zouden worden gezongen.⁵⁾

Op de *Synode van Utrecht* in 1612 waren het de *remonstranten*, die hebben

gepleit voor het invoeren van vrije liederen in de eredienst en die als zodanig ook hun wens hebben verkregen in de vorm van een remonstrantse bundel.

* * *

Maken we nu de sprong naar de 19e eeuw, dan moet worden gezegd, dat de kerk in die tijd door dwaalleer, met name door het modernisme, werd geteisterd en dat afwijking van de gereformeerde leer ook werd aangetroffen in de bundel *Evangelische Gezangen* (1805), die overigens door de overheid in die tijd dwingend aan de kerk werd opgelegd. Bij de Afscheiding van 1834 werd het gezang dan ook met dwaalleer geassocieerd. De mannen van het Réveil (Da Costa en anderen) bleven echter het evangelisch gezang zingen. De meesten van de gereformeerden, die in de Nederlandse Hervormde Kerk bleven, maakten er nog geen punt van. Van Groen van Prinsterer wordt gezegd, dat hij met een verwijzing naar *Jezus, Uw verzoenend sterven*, van oordeel was dat het gezang soms bewaart, wat de prediking is kwijtgeraakt.⁶⁾

De gezangenkwestie werd in de Nederlandse Hervormde Kerk door Abraham Kuyper aangescherpt en zo tot shibbolet verheven. Het niet zingen van gezangen werd een kenmerk van de gereformeerde 'partij'. De liturgische kwestie raakte zo gekoppeld aan de richtingenkwestie in de Nederlandse Hervormde Kerk en daarbuiten. Het werd een typisch Nederlandse kwestie, gescheiden van de wereldkerk, waarin gereformeerde zuster- of ook dochterkerken het probleem vrijwel nooit hebben gekend.⁷⁾

IV. BIJBELS THEOLOGISCH

In de vraag naar het vrije lied speelt principieel gezien een rol, dat er het verlangen is om rechtstreeks van Jezus Christus te zingen. In de psalmen bezingen we het werk van de Vader en van de Geest, maar van Christus uitsluitend in de

Messiaanse belofte. Als zodanig is het Nieuwe Testament ook al in het Oude Testament aanwezig.

* * *

Maar, zouden we alleen het psalmboek hebben, zonder het Nieuwe Testament, dan zouden we van Christus en Zijn verlossing in de heilsfeitelijke openbaring daarvan nog niet weten. De vaders onder het Oude Verbond hebben de belofte van verre gezien en omhelsd en er ook van gezongen in de psalmen. In deze weten wij ons echter na de vervulling van de oudtestamentische belofte. We lezen en zingen het psalmboek mede bij het licht van het Nieuwe Testament. Dit stelt ons voor moeilijke vragen van de kant van de joden. Wie de ontmoeting kent met orthodoxe joden, weet dat. Zij hebben aan de psalmen genoeg. Wij lezen Jezus Christus in de psalmen en lezen zo ook de Triniteit af uit het Oude Testament. Joden verwijten christenen, dat zij in hun belijdenis van de Triniteit in feite drie goden belijden en stellen ons expliciet of impliciet de vraag waarom we Christus dan niet *rechtstreeks* zingen en ons wat het zingen betreft tot het psalmboek beperken.

De vraag die ons van tijd tot tijd wordt gesteld, is of wij, met een beroep op de psalmen, de Triniteit in het zingen van de gemeente wel echt tot zijn recht laten komen, en als zodanig ten aanzien van de synagoge een voluit nieuwtestamenteel getuigenis van de Drieënige God hebben. Hier ligt toch wel een diep theologische kwestie! Komt ons hele nieuwtestamenteel belijden in de psalmen aan de orde? A. A. van Ruler stelde, 'dat het Oude Testament de eigenlijke Bijbel is, ook van de christelijke kerk, en dat het Nieuwe Testament om zo te zeggen niet meer is dan het lijstje met vreemde woorden ter verklaring achterin'.⁸⁾ En Calvijn zei, dat het Nieuwe Testament weinig nieuws bevat.⁹⁾ Als we psalmen zingen, doen we dit zonder de Naam van Christus uit te spreken. Zo zijn er ook gebeden in de psalmen, die niet in de Naam van Christus worden afgesloten. Ligt het bij het zingen dan anders als bij het bidden? Immers, we besluiten onze

gebeden in de Naam van Christus.

Wij zijn van overtuiging, dat de prediking trinitarisch dient te zijn, zoals dat ook het geval is met de Heilige Doop, het uitspreken van de zegen en het credo. Hoewel we van overtuiging zijn, dat ook in het Oude Testament het trinitarische element impliciet aanwezig is, is het de vraag of er niet iets wringt als op de prediking geen expliciet trinitarisch antwoord van de gemeente kan volgen. Vraagt trinitarische prediking niet ook expliciet om het trinitarische lied? Heeft een predikant voldoende keuze in het psalmboek als hij bijvoorbeeld na de prediking over de Triniteit inzake de Triniteit wil laten zingen?

* * *

We dienen hier overigens wel onderscheid te maken tussen het nieuwtestamentische lied en het vrije lied. De Schrift zingen, betekent uit de *hele* Schrift zingen, zowel uit het Oude Testament als uit het Nieuwe Testament, zowel de psalmen van David als de Lofzang van Maria. En is er dan principieel verschil tussen de Lofzang van Maria en de Christus-hymne van Paulus in Filippenzen 2 of 'Ontwaakt gij die slaapt en staat op uit de doden, en Christus zal over u lichten' (Ef. 5 : 14)?

Schriftberoep

Van het grootste belang bij de vraag welke liederen we zullen zingen in de eredienst is wat de Schrift ons in deze zegt.

Jezus Zelf groeide op bij de Schriften. Als jongen beleefde hij in de tempel Psalm 27: 'Een ding heb ik van de Heere begeerd'. Als Profeet leerde Hij uit de Schriften. Zo sprak Hij in de Bergrede de 'zachtmoedigen' van Psalm 37 zalig en de 'reinen van hart' uit Psalm 24. Na de intocht in Jeruzalem, bij het dreigende conflict in de tempel, zei Hij op grond van Psalm 118, dat de verworpen steen de Hoeksteen werd. Ook vroeg Hij over de Messias uit Psalm 110: hoe kan Davids zoon Davids heer zijn? Bij het Pascha zong men het groot-Hallel (Psalm

113-118) en Jezus zong deze lofzang mee. Aan het kruis riep Hij in de duisternis Psalm 22 uit over de Godsverlating en gaf Hij de geest met het avondlied uit Psalm 31. Zo leefde en stierf Jezus bij de psalmen.

De apostelen gingen in datzelfde spoor. Mattheüs beschreef de aanbidding van de geboren Koning door de wijzen uit het Oosten als vervulling van Psalm 72, de Koningspsalm. Petrus bewees in zijn pinksterpreek Jezus' opstanding met Psalm 16: 'Uw heilige zal geen verderving zien', en de hemelvaart met Psalm 110: 'Zit aan Mijn rechterhand'. En voor de raad haalde hij net als zijn Meester Psalm 118 aan.

Paulus bewees in de synagoge van Antiochië Jezus' opstanding uit Psalm 2 en in de Efezebrief citeerde hij bij de hemelvaart Psalm 68 over de ark: 'Gij voert ten hemel op vol eer'.

De schrijver van de Hebreënbrief bewijst eerst, dat de Zoon boven de engelen staat uit drie Messiaanse psalmen, namelijk Psalm 2, Psalm 45 en Psalm 110. En het thema van de hele preek komt uit Psalm 110 : 4: 'Gij zijt priester in eeuwigheid naar de orde van Melchizedek'.

In de Hebreënbrief wordt bij Jezus' volmaakte offer Psalm 40 geciteerd: 'Brandoffers voldeden niet; toen zei Ik: zie Ik kom'. Kortom: het Nieuwe Testament haalt van alle oudtestamentische boeken het meest het psalmboek aan.

* * *

Maar wat zong de gemeente nu na de breuk met de synagoge in het jaar 53 na Christus? Bleef zij, in de huisgemeente (Korinthe), in de school (Efeze) of in de opperzaal (Troas), in de synagogale stijl doorgaan, omdat men in de psalmen Christus zag? Maar het aantal Messiaanse psalmen was gering en de synagoge zong ze zonder de enige Naam. Miste men niets?

Paulus spreekt in de tweelingbrief Kolossenzen-Efeze over psalmen (*psalmoi*), lofzangen (*hymnoi*) en geestelijke liederen (*ooidai pneumatikai*) (Ef. 5 : 19, Kol.

3 : 16). Wat bedoelde hij daarmee? Alleen drie soorten psalmen? Of ook een nieuwtestamenteisch lied? Efeze 5 lijkt een doophymne: 'Ontwaakt gij die slaapt!' Paulus zelf geeft in Filippenzen 2 en 1 Timotheüs 3 een Christushymne. Konden die hymnen ook gezongen worden?

* * *

Prof. dr. L. Floor geeft in zijn uitleg van de brief aan de Efeziërs aan dat, hoewel de uitleggers van mening verschillen over het karakter van de drie genoemde liedsoorten, de meeste uitleggers toch betogen, dat geen drie *categorieën* liederen worden bedoeld. Hij citeert als volgt: 'Hoogstens hebben we in de drie aanduidingen een omschrijving te zien van de uitgebreidheid van de liederenschat, waartoe de Geest de vroege kerk toen reeds inspireerde (J. P. Versteeg). Of: het onderscheid bestaat alleen maar in de wijze waarop de muzikale begeleiding plaatsvond (Pokorny).'¹⁰⁾

Floor wijst verder op Viljoen, die onderzoek heeft verricht naar de betekenis van de woorden *psalmis*, *humnois* en *ooidais pneumatikais*. Daarbij komt deze tot de conclusie dat de drie verschillende woorden in hoofdzaak dezelfde betekenis hebben, al is het zo, dat een 'psalm' wijst op een lied met begeleiding, terwijl een 'lofzang' of 'hymne' doet denken aan koorzang of beurtzang. Geestelijke liederen zijn liederen, die geestelijk van aard zijn of door de Geest worden aangedreven. Het is dus niet waarschijnlijk dat deze drievoudige opsomming een systematische rubricering van drie categorieën liederen inhoudt. In ieder geval kunnen we een dergelijk onderscheid op grond van de gebruikte termen niet aangeven. Met 'psalmen, lofzangen en geestelijke liederen' wil de apostel alle liederen omvatten, die in de samenkomsten van de gemeente worden gezongen.

De context van Efeze 5, waar het gaat over de vervulling met de Geest, wekt minstens de indruk dat we bij deze drie liedsoorten niet moeten denken aan drie soorten psalmen, maar dat het ook gaat om andere liederen, die door de Geest zijn gegeven. Deze indruk wordt versterkt door de vergelijking met Kol. 3 : 16.

Het gaat daarin immers om het 'Woord van Christus'. Over deze tekst schrijft Floor: 'Zoals het Woord van God rijkelijk onder de gelovigen moet wonen, zo moet ook het Woord van Christus de inhoud van het christelijk lied bepalen. De liederen verwijzen stellig niet alleen naar oudtestamentische psalmen, ze zijn zeker ook sterk op het heilswerk van Christus gericht en hebben een eschatologische toespitsing'.¹¹⁾

Onder het 'Woord van Christus' kunnen wij zowel verstaan het Woord, waarvan Christus de inhoud is, als het Woord, dat Christus als levende Heere in de gemeente spreekt. Dat dit Woord onder de leden der gemeente woont, komt mede tot uiting in het zingen van psalmen, lofzangen en geestelijke liederen. Van deze liederen vormen Christus en Zijn heilswerk de inhoud. We kunnen dan denken aan de oudtestamentische psalmen, die christologisch werden geduid, maar we kunnen zeker ook denken aan 'nieuwtestamentische' liederen, die onder de verlichting van de Heilige Geest aan de gelovigen zijn gegeven. Fragmenten met een aanzet voor dergelijke liederen treffen we aan in o.a. Ef. 5 : 14 en Fil. 2 : 6vv.

Floor wijst hier opnieuw naar Viljoen, wanneer hij schrijft: 'Uit de context waarin Paulus in de brief aan de Kolossenzen over het christelijk lied schrijft (Kol. 3 : 16), blijkt dat het zingen van geestelijke liederen ook in verband gebracht kan worden met de handhaving van de zuivere leer. Met het lied bouwden de gelovigen elkaar op in een zuivere geloofskennis, waardoor zij in staat waren de dwaalleer te weerleggen. Het zingen van het christelijk lied heeft volgens de brief aan de Kolossenzen ook de bedoeling om daarmee de buitenstaanders, die door dwalingen misleid zijn, aangaande Christus te leren en te vermanen'.¹²⁾

* * *

Uit wat we lezen in Ef. 5 : 19 en Kol. 3 : 16 kunnen we concluderen, dat het waarschijnlijk is, dat de nieuwtestamentische gemeente naast de psalmen ook geestelijke liederen heeft gebruikt, waarin op directe wijze over Christus en het

in Hem geschonken heil gezongen werd; hoewel uitleggers niet altijd op dezelfde lijn zitten.¹³⁾

De Schrift en onze praktijk

In het Nieuwe Testament viel er een groot accent op het zingen van oudtestamentische psalmen – Christus Zelf zong ze en de jonge kerk trok de lijn van de synagoge hierin door. Toch is het, zoals eerder is opgemerkt waarschijnlijk, dat de nieuwtestamentische gemeente ook andere liederen heeft gezongen dan de psalmen. Concluderend mogen we dan ook zeggen, dat er groot accent valt op het lied als gezongen Woord van God en dat we ons op een goede weg bevinden, wanneer we deze lijn aanhouden.

Alleen met de exegese van de teksten in Ef. 5 : 19 en Kol. 3 : 16 is intussen nog niet alles gezegd. Nergens zal namelijk vandaag de inrichting van de eredienst sporen met de wijze, waarop de eerste christengemeente samenkwam. Dat geldt niet alleen het lied, dat gezongen wordt, maar ook de gehele wijze van samenkomen. Een biblicistisch beroep op louter deze teksten miskent de geschiedenis. In de onderscheiden tradities zijn ook onderscheiden beslissingen in deze genomen. Zo heeft de Reformatie ook beslissingen genomen inzake het te zingen lied. Daarover hebben we uitvoerig geschreven. Maar de hele inrichting van de eredienst heeft een stilering gekregen, die niet altijd rechtstreeks uit de Schrift is af te lezen.

In de tijd van de Reformatie zijn beslissingen genomen, die niet los kunnen worden gezien van ontwikkelingen, c.q. ontsporingen in liturgisch opzicht, zoals die in de kerk werden aangetroffen. Dat wil dan echter ook zeggen, dat de inrichting van de eredienst, zoals die door de traditie is bepaald, nooit een absoluut karakter kan hebben. Ook hierin zijn in de loop van de tijd ontwikkelingen te signaleren, ook in de traditie van de Reformatie.

Toch blijft toetsing van de inrichting van de eredienst aan de lijnen van de Schrift uitgangspunt. Dat betekent ook voor vandaag, dat we in het lied, dat in de eredienst gezongen wordt, nauwe aansluiting zoeken bij de Schrift.

V. HERVORMD GEREFORMEERD

a) Standpunt hoofdbestuur Gereformeerde Bond in de geschiedenis

In de loop van de jaren hebben hervormd gereformeerden zich telkens weer rekenschap gegeven van hun standpunt ten opzichte van de liturgische kwestie. Ooit zei Abraham Kuyper: 'Gods volk zingt geen gezangen'. Met die stelling gingen hervormd gereformeerden in de praktijk mee. Prof. dr. J. Severijn heeft in zijn geschrift *De gezangenkwestie*¹⁴⁾ eigenlijk de toon gezet in de Gereformeerde Bond, hoewel hij in deze geen absoluut standpunt innam. Dit laatste blijkt uit de volgende citaten:

Uit de vragenbus in de Waarheidsvriend:

*'Waarom zingen de Gereformeerde Bonders geen gezangen? Antwoord: Men zal goed doen de brochure van dr. J. Severijn te lezen. Dan kan men zien dat het volstrekt niet gereformeerd is om te zeggen, dat er in de Gereformeerde Kerk nooit gezangen naast de psalmen zijn gezongen en ook nooit gezongen mogen worden. Maar in de gezangenbundel heeft men het allerminst nauw genomen met de belijdenis der kerk.'*¹⁵⁾

Severijn zei, dat men van de goddelijke inspiratie van het vrije lied nooit zeker is. Als zodanig kan het vrije lied zeker kwaad stichten in de gemeente en allerlei dwaling oproepen en bevorderen in de kerk: 'Vaak is er een verband geweest tussen het invoeren van gezangen in de gemeente en een meer verslappende geest van het calvinisme'.

Als de Gereformeerde Kerken in 1933 besluiten de 'Enige Gezangen' achter de psalmen uit te breiden, schrijft prof. Severijn in het *Gereformeerd Weekblad*:

'Op zichzelf genomen, kan men moeilijk ontkennen, dat het vrije lied een plaats in de dienst des Woords zou kunnen innemen. De bezwaren echter, die daartegen moesten rijzen, zijn van zulk een aard, dat men te allen tijde grote voorzichtigheid met het toelaten van gezangen zal hebben te betrachten. Ook in de behandeling der zaak ter synode is dat wel gebleken. Vooral wanneer men eenmaal aan de beslissing toekomt, welke gezangen dan eindelijk zullen worden aanvaard en welke niet, wordt het duidelijk, dat men in ver-

*legenheid geraakt. Immers het gewenste lied moet er eigenlijk reeds zijn, het moet er zijn, omdat het in de gemeente leeft, en als dat het geval niet is, mist het toch eigenlijk juist datgene, waardoor de plaats van het gezang in de samenkomst der gemeente ernstige overweging verdient.'*¹⁶⁾

Toen in de dertiger jaren de Gereformeerde Kerken besloten gezangen in te voeren in de eredienst, waarschuwde prof. dr. Hugo Visscher voor de consequenties daarvan: 'We zullen elkaar over vijftig jaar nog eens spreken'. Zijn spreken in deze was profetisch. Gescheiden kerken bleken op dit punt nog identiteitsgevoeliger.

De vraag was steeds of men met het vrije lied niet een andere geestelijke lading in de gemeenten binnenbrengt. Gaan we dan niet missen de diepte van de psalmen, waarin klacht en jubel, schuld en vrijspraak, oordeel en genade, kermen en roemen, elkaar afwisselen? Maar vooral: is het psalmboek niet hét bijbelse gezangboek: de kleine Bijbel in de Bijbel? (Luther)

* * *

Hervormd gereformeerden hebben de jaren door telkens opnieuw rekenschap gegeven van de bezwaren tegen het vrije lied, waarmee men al te gemakkelijk onbijbelse gedachten, ketterijen zelfs of allerlei subjectieve gevoelens kan inzingen in de gemeente.

In de brochures *Positie en beleid* (1974) en *Uitgangspunten en knelpunten* (1986), werd aandacht aan deze zaak gegeven, hoewel marginaal. In de meest recente brochure *Verlegen om geestelijke opleving* (1994) werd uitvoeriger op deze kwestie ingegaan. De conclusie was, dat binnen de kerken van gereformeerde confessie er een algemene voorkeur was voor het gebruik van de psalmen. En of er nu al of niet verzet was tegen het gebruik van andere liederen in de eredienst, het niet uit de Schrift geputte lied was uitgesloten.

b) Ontwikkelingen in de gemeente

In het begin van deze eeuw, toen in de Hervormde Kerk de richtingenstrijd volop woedde, was het zo, dat, wanneer een predikant, die in de volle zin van het woord tot de gereformeerde richting behoorde, werd beroepen in een confessionele gemeente, de gemeente zich aanpaste inzake de liturgie. Soms liet de predikant zich het beroep niet welgevalen, tenzij hij naar de confessionele richting overging. De gezangenkwestie lag tussen confessionelen en gereformeerden scherp. Dr. J. H. Gunning JHzn. schreef een dik boek over de gezangenkwestie, *De gezangenkwestie in de Nederd. Hervormde Kerk*, vanwege het feit, dat de gereformeerden in de kerk tegen het zingen van gezangen waren.

* * *

In de loop der jaren hebben, wat de liturgie betreft, gemeenten veranderingen ondergaan. Er zijn gemeenten, die van 'bonds' 'confessioneel' geworden zijn, wat ook in de liturgie tot uitdrukking kwam. Er zijn ook gemeenten, waar náást gereformeerde bondspredikanten, confessionele predikanten gingen arbeiden; of omgekeerd: naast confessionele predikanten gereformeerde bondspredikanten. In de zogeheten gemengde gemeenten was en is de kwestie van de liturgie altijd een ijkpunt, hoewel in samenhang met de prediking. In de loop der jaren is daarin ook een verschuiving opgetreden. Eén en ander is begonnen in het noorden van het land, waar, in vanouds vrijzinnige of midden-orthodoxe of confessionele gemeenten, predikanten werden beroepen, die tot de kring van de Gereformeerde Bond behoorden. In de meeste gevallen was het dan zo, dat de gemeente zich wat de liturgie betreft niet aanpaste aan de predikant, maar dat de predikant zich aanpaste aan wat sinds korter of langer tijd gebruikelijk was in de gemeente. Zo zijn er langzaam maar zeker heel wat gemeenten gekomen, die in liturgisch opzicht niet het vanouds geldende gereformeerde bondspatroon vertonen, maar waarvan vandaag geldt, dat er een 'bonder met gezang' staat. Dit verschijnsel heeft zich ook breder in de kerk voorgedaan dan alleen in de noordelij-

ke provincies. Dat betekent momenteel in de praktijk een verbreding van de hervormd gereformeerde beweging, als de liturgische inrichting van de eredienst daarvoor tenminste een ijkpunt mag zijn.

Het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond heeft de gezangenkwestie nooit als hét beslissend moment voor de hervormd gereformeerde identiteit opgevoerd.

* * *

In het algemeen moet hier nog gezegd worden, dat de zaken in allerlei gemeenten diffuus liggen. Er zijn vaak beslissingen genomen inzake de liturgie, terwijl er óf een gereformeerde onderstroom bleef, die op een bepaald moment weer de kop op stak en het gezang niet wilde, óf een confessionele onderstroom, die uiteindelijk weer de kop op stak en het gezang weer wilde invoeren.

Een groot probeem dient zich aan voor kandidaten, die vaak in gemeenten gevraagd worden te preken met de voorwaarde, dat ze ook een gezang laten zingen.

c) Actuele invloeden van buiten

Intussen heeft de tijd niet stilgestaan. Ook hervormd gereformeerden maken deel uit van de open samenleving en ondergaan de invloedssfeer van andere kerken en bewegingen.

Het eigene van de hervormd gereformeerde identiteit staat onder druk van externe ontwikkelingen. We noemen hier de invloed van de EO, massale jongerensamenkomsten (EO-jongerendag), de mannendagen en vrouwensamenkomsten (koffieochtenden), waar het vrije lied aan de orde van de dag is, en allerlei andere al of niet evangelische verbanden. Bovendien is er sprake van een nieuwe zangcultuur, die op zich overigens positief beoordeeld mag worden na een periode, waarin het samen zingen (bijv. om het orgel) schaars was geworden. Vroeger werd in de breedte van de Gereformeerde Gezindte bij het orgel altijd al 'Johannes de Heer' gezongen. En op jongerendagen van de Hervormd-Gerefor-

meerde Jeugdbond was er ook altijd ruimte voor het vrije lied. Vandaag echter wordt in toenemende mate gevraagd om het vrije lied in de *eredienst*.

We moeten hier niet onderschatten de invloed van genoemde evangelische stromingen. Zij doen juist met betrekking tot het lied, dat we zingen, een aanslag, hoewel ook een appèl op ons liturgisch hervormd gereformeerd erfgoed. Gaat het hier wel altijd om Christus in het lied? De kritische vraag moet zijn: Is er vaak ook niet sprake van een *jesuologie*, van een eenzijdige benadering van Jezus als Voorbeeld of als Vriend, terwijl de *christologie*, waarin het gaat om het heilsfeitelijke van het leven, sterven en de verrijzenis van Christus, niet zo sterk doorkomt?

Maar intussen is onder ons ook een geheel *eigen* jongerencultuur aan het opkomen, waarin een afstand groeit tot 'de traditionele gemeenten'. Er zal alles aan moeten worden gedaan om de hervormd gereformeerde identiteit ook voor jongeren levend te houden. Daarin is de vraag aan de orde hoe men vandaag ook de hervormd gereformeerde beweging, die aan allerlei invloeden onderhevig is, bij de gereformeerde belijdenis en in de hervormd gereformeerde traditie kan bewaren.

Dr. J. G. Woelderink stelde in het verleden, dat hij dáárom geen gezangen liet zingen, omdat hij het volk in de kerk, dat respondeerde op de prediking, niet wilde kwijtraken. Daar mag ook nog bij genoemd worden de relatie met andere kerken van gereformeerde confessie in de 'kleine oecumene'.

Vandaag is er echter een beweging vanuit het volk zelf gaande, omdat men geraakt is door het vrije lied, onder andere door de evangelische stroming. Enquêtes wijzen dit ook uit.

Anderzijds gaat men in bepaalde gemeenten, in reactie daarop, verder terug dan in hervormd gereformeerde kring gebruikelijk was door de inrichting van de eredienst strakker te maken, bijvoorbeeld inzake het tempo van de psalmzang. Dit alles vraagt om een hernieuwde principiële bezinning.

* * *

We citeren hier nog eens de brochure *Verleggen om geestelijk opleving*:

Blijft echter het feit, dat het gemis aan vrije liederen in de eredienst, liederen waarin direct van Christus wordt gezongen, zich in de gemeentelijke samenkomsten doet gevoelen bij de kerkelijke hoogtijdagen: Kerst, Goede Vrijdag, Pasen, Hemelvaart, Pinksteren. Enerzijds moeten we hier wel bedenken, dat de kerkelijke feesten niet worden voorgeschreven in de Schrift. De oudste christenen vierden uitsluitend de dag des Heeren als de dag van de opstanding van Christus, terwijl verder de viering van het Heilig Avondmaal, als rechtstreeks van Christus ontvangen, een feest betekende, waarbij dan overigens, evenals bij het laatste avondmaal, psalmen werden gezongen.

We mogen ons bovendien afvragen of de kerkelijke feestdagen, in beginsel en in hun consequentie, nog wel op de bijbelse toonhoogte functioneren. Hoe hergeven we de feestdagen juist hun bijbels gehalte?

Helaas is er het gevaar, dat juist gezien de secularisatie van met name het Kerstfeest, hier ook een vervlakking van de gemeentezang plaatsvindt, waarbij wereldgelijkvormigheid kansen krijgt en ook in samenkomsten, waar het lied een belangrijke plaats inneemt, niet altijd op de bijbelse toonhoogte wordt gezongen.

Echter mag met dankbaarheid worden vastgesteld, dat op christelijke feestdagen de gemeente ook, méér dan op de zondagen, uitstraling heeft naar buiten, evangelisatorisch is gericht. Het is derhalve begrijpelijk, dat, terwille van de directheid van de verkondiging, dan soms de mogelijkheid wordt aangegrepen om ook direct van Christus te zingen. Daartoe lenen zich de kerstliederen in de 'Enige Gezangen'. Past hier dan ook niet het Ere zij God?

d) Bezinning nodig

De vraag is dus wel of er niet meer rechtstreeks uit de Schrift gezongen kan worden dan alleen vanuit de psalmbundel. Zijn er ook niet *nieuwtestamentische pericopen* berijmd?

Hoe hebben wij in concreto met deze kwestie om te gaan? Het gevaar dreigt, dat we in deze tijd als hervormd gereformeerden een fase overslaan. We hebben

altijd de gezangen, met uitzondering van de *Enige Gezangen*, afgewezen voor de eredienst. Overigens bezitten de Enige Gezangen naast nieuwtestamentische bijbelliederen ook enkele vrije berijmingen. Wanneer echter vandaag een nieuw pleidooi gevoerd wordt voor het vrije lied in de eredienst en ook in andere samenkomsten binnen de gemeente, dan gaat het ook om een bepaald type lied, bijvoorbeeld de opwekkingsliederen. Het klassieke lied van de kerk der eeuwen lijkt bij velen al lang te zijn overgeslagen.¹⁷⁾

* * *

Wat de opwekkingsliederen betreft, moet helaas worden gezegd, dat vele ervan zich kenmerken door een zekere vlakheid en éénzijdigheid en de integrale bijbelse leer versluieren. Daarom mag het onze zorg zijn hoe de gemeente bij de Schrift kan worden bewaard, juist ook in het lied. Om te beginnen willen we de prioriteit van de psalmen onderstrepen. We achten het een hoog goed, wanneer we de psalmen zingen in de eredienst. In de psalmen gaat het om het meest klassieke lied van de kerk der eeuwen. Tegenover kerken en stromingen binnen de kerken, waarin de psalmen onbekend en daarom ook onbemind zijn, blijven we een warm pleidooi voeren voor het zingen van de psalmen, waarin naast het *Gloria* ook het *Kyrie* klinkt. Bovendien stralen de psalmen het theocratische element uit: God regeert over de volkeren. In het Nieuwe Testament hebben de psalmen immers ook een belangrijke rol gespeeld in het zelfverstaan van Jezus' in de weg van Zijn lijden en sterven (verg. Lukas 24 : 44). En als de vroeg-christelijke kerk en de kerk van de Reformatie in de psalmen de levende Christus hebben ontmoet, en zowel de stem van Christus tot de Vader, als de profetie aangaande Christus hebben vernomen, dan kunnen we in de kerk vandaag slechts tot geestelijke schade de schat van het psalmboek verliezen.

Op vele plaatsen zingt de gemeente vandaag ook buiten de eredienst. Op zich is de herwaardering van het zingen verheugend. Als zodanig is echter juist vandaag ook *hernieuwde* aandacht voor de psalmen, 'de kleine Bijbel in de Bijbel', het

'oer' van de christelijke religie, noodzakelijk, waarbij de rijkdom van het psalmboek transparant wordt gemaakt. Wannéer het dan om Christus-in-het-lied gaat, waar dan ook gezongen, moet dat lied ook bijbels getoonzet zijn.

De roep om opwekkingsliederen mag naar onze overtuiging dan ook nimmer gemotiveerd zijn door verzet tegen het psalmboek, en evenmin door weerstand tegen het klassieke lied van de kerk der eeuwen, waarin trinitarisch wordt beleiden en gezongen.

* * *

Op zich kan het vrije lied geen kwestie zijn waarmee de kerk staat of valt, al is het bijbellied dan toch wel het meest verantwoord. Ooit heeft A. A. van Ruler gezegd, dat, wanneer men achter in zijn bijbeltje wel een kerkelijke belijdenis opneemt, het ook mogelijk moet zijn, dat een kerkelijk geijkt lied wordt opgenomen. Met andere woorden, wanneer er plaats is voor de catechismusprediking zijn schriftuurlijke liederen niet uit te sluiten. Hij voegt daaraan toe, dat voor de zuiverheid van de Godsvrucht het van belang is, dat de psalmen de overhand hebben over de gezangen.¹⁸⁾ Ook hier blijve gelden het woord van Calvijn, dat we het liefst direct de Schrift zullen zingen. Hij gaf aan de psalmen de voorrang, zonder dat zijn keuze voor de psalmen overigens exclusief bedoeld was.¹⁹⁾

VI. 'ZORG VOOR ALLE GEMEENTEN' (2 Kor. 11 : 28)

Als we nu tot een nadere evaluatie willen komen, zullen we als hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond allereerst rekenschap moeten geven van het feit, dat dat geschiedt door het bestuur van een *vereniging* binnen de kerk. De Gereformeerde Bond als vereniging heeft een statuut en in dat statuut wordt aangesloten bij de liturgie van Dordt. Op dit statuut zijn in feite alleen de aangesloten afdelingen en de leden van de Gereformeerde Bond aanspreekbaar.

Hiermee is echter niet alles gezegd. De Gereformeerde Bond als organisatie wil ook een *beweging* zijn, die gericht is op het kerkelijk leven in de hervormde gemeenten.

Bij de (her)oprichting van de Gereformeerde Bond in 1909 kwamen mensen samen, die zich ten doel stelden: de verbreiding en verdediging van de Waarheid in de Nederlandse Hervormde (Gereformeerde) Kerk. Ze kwamen grosso modo ook uit een traditie, waarin uitsluitend psalmen werden gezongen in de eredienst. Als zodanig ging de Gereformeerde Bond in de loop der jaren ook al die gemeenten dienen, die in diezelfde traditie stonden of zich ook in die traditie voegden. Formeel gezien kan echter geen enkele gemeente aangesproken worden op het statuut van de Gereformeerde Bond. Desalniettemin heeft de Gereformeerde Bond naar het geheel van de kerk in de loop der jaren duidelijk gemaakt, dat er een twee-eenheid is tussen prediking en liturgie. In de doelstelling 'verbreiding van de Waarheid', zoals in de naam van de Gereformeerde Bond is aangegeven, wordt ook bedoeld, dat de Gereformeerde Bond *alle* gemeenten in de Nederlandse Hervormde Kerk op het oog heeft en aanspreken wil op de gereformeerde belijdenis. Het liturgische aspect van de inrichting van de eredienst stond en staat daarbij niet voorop. Wel heeft het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond in de loop der jaren, zoals ook bij andere ontwikkelingen in de kerk, een waardeoordeel gegeven over liederenbundels, die zich aandienen in de Hervormde Kerk en over de inrichting van de eredienst als zodanig.

* * *

Wanneer we nu dan ook komen tot een nadere oriëntering op de inrichting van de eredienst, zal het beleid in deze consistent dienen te zijn, door aan te sluiten op voorgaand beleid. We herhalen daarom wat eerder is gezegd, namelijk, dat ook in deze zaak met wijsheid en voorzichtigheid dient te worden gehandeld om geen polarisatie in de gemeenten te veroorzaken. Anderzijds beseffen we zeer wel, dat in de breedte van de Gereformeerde Gezindte binnen de

Nederlandse Hervormde Kerk langzaam maar zeker differentiatie is gekomen met betrekking tot de inrichting van de liturgie. Ieder die zich op de gereformeerde confessie baseert, is gereformeerd. Daaraan willen wij ons ook vandaag houden.

De vraag in deze is wel of de liturgie blijft corresponderen met de gereformeerde prediking. Integratie van andere liederen dan de psalmen in de eredienst mag niet gepaard gaan met vermindering van het gereformeerde gehalte van de prediking.

VII. CONCLUSIE

Gezien alles wat hierboven is overwogen, vanuit de Schrift en vervolgens ook vanuit de geschiedenis en vanuit de gereformeerde traditie, kan worden gesteld, dat nadruk op het Sola Scriptura, andere Schriftliederen dan de psalmen niet per se uitsluit. Wanneer uit de Schrift andere gedeelten dan de psalmen zijn berijmd of in de vorm van een lied zijn verwoord – de zogeheten bijbelliederen – kan tegen het gebruik daarvan geen bezwaar worden gemaakt, zowel als het gaat om oudtestamentische als in het geval van nieuwtestamentische liederen. Uit het bovenstaande mag duidelijk zijn, dat er voor verscheidenheid begrip dient te zijn.

Wanneer de volheid van de Schrift rechtstreeks gezongen wordt, kan er geen ongeoorloofde verschuiving in spiritualiteit plaatsvinden; dit in onderscheid van het gebruik van gezangen en andere *vrije* liederen, waarin wel een reflectie op het Woord wordt gegeven, maar niet het Woord zelf op *directe* wijze wordt vertolkt. Dat betekent niet, dat laatstgenoemde liederen, wanneer ze schriftuurlijk zijn, hun plaats niet kunnen en mogen hebben in het geheel van het gemeentelijk leven. Daar, waar we ze niet zingen in de reguliere eredienst, kan toch zeker gedacht worden aan bijeenkomsten daarbuiten, zoals diensten met een missionair karakter of bezinningsbijeenkomsten.²⁰⁾

Voor het overige merken we op, dat elke kerkenraad, samen met de predikant die de eredienst leidt, een eigen verantwoordelijkheid heeft voor de inrichting van de eredienst. Voor het hoofdbestuur geldt, op grond van bovenstaande analyse, dat het al of niet zingen van het nieuwtestamentische lied geen doorslaggevend criterium kan zijn voor het gereformeerd karakter van de eredienst. Beslissend is de prediking.

* * *

Bij het eventueel gebruik van bijbelliederen (oud- en nieuwtestamentisch) dient overigens wel te worden meegewogen of er ook sprake is van een muzikale toonzetting, die correspondeert met wat in de traditie van de kerk onder kerkzang of kerkmuziek gerekend mag worden. Het gaat om gewijd zingen, niet populair, niet elitair. Als zodanig is ook de wijze, waarop gezongen wordt, noodzakelijkerwijs onderwerp van bezinning. Is ook daar, waar louter de psalmen worden gezongen, de wijze van zingen altijd in overeenstemming met de inhoud van de liederen?

Ten slotte

Ten slotte zij opgemerkt, dat bezinning op oudtestamentische en nieuwtestamentische bijbelliederen niet alleen een zaak kan zijn van de hervormd gereformeerden, maar in de breedte van de Gereformeerde Gezindte aan de orde zou moeten komen. Het zou niet goed zijn als in de breedte van de gereformeerde traditie groeperingen uiteen groeien, omdat ze elkaar niet meer treffen rondom hetzelfde lied in de eredienst. Er is reeds een commissie van het lied binnen de Gereformeerde Gezindte. Zou die kunnen komen tot een selectie van oud- en nieuwtestamentische bijbelliederen?

* * *

Alles overziende blijven wij enerzijds een warm pleidooi voeren voor het zingen van de psalmen in de eredienst. Anderzijds kan het nodig zijn om terwille van het voorkomen van schade aan de doorwerking van het Evangelie en tot bevordering van de stichting der gemeente, in de lijn van deze notitie rekening te houden met een zekere verscheidenheid. Stigmatisering in deze willen we weggenomen. Gemeenten, die gewend zijn aan een andere liturgische invulling en waarin de gereformeerde prediking wordt begeerd, kunnen een eigen aanpak vragen. Wij rekenen hen niet minder tot onze hervormd gereformeerde beweging.

* * *

Bij alles geldt ten slotte, dat én gemeentelijk én kerkelijk in wijsheid en naar het inzicht van de vreze des Heeren, in christelijke vrijheid gehandeld dient te worden, tot opbouw en stichting van de gemeente. We willen ook uitspreken, dat in de huidige gesecculariseerde situatie de fronten, waarmee men start, ook heel verschillend kunnen zijn. Meer en meer speelt de missionaire roeping een rol. Moet verscheidenheid in posities daarin ook niet leiden tot onderlinge verdraagzaamheid in liefde, wanneer in de gemeenten zulk een wettige verscheidenheid openbaar komt?

* * *

En ten slotte: ook in de liturgie zal bovenal de lof aan God doorklinken.

'Gij koninkrijken zingt Gods lof.'

Noten:

- 1) F. van der Meer, *Augustinus als zielzorger*, Utrecht/Antwerpen, 3e herz. druk, deel 2, p. 54.
- 2) J. van Oort, *Augustinus, facetten van leven en werk*, Kampen 1989, p. 14.
- 3) Wel is het de vraag of Calvijn, na de afsluiting van het Geneefse Psalmboek in het jaar 1562, twee jaar voor zijn dood, nog heeft gedacht aan de voortzetting van dit werk in de geest van een nieuwtestamenteisch gezangboek (zie T. Brienen, *De liturgie bij Johannes Calvijn*).
- 4) *Kerkelijk Handboekje*, Rotterdam 1937, p. 21 en 190.
- 5) A. C. Duker, *Gisbertus Voetius*, Leiden 1897-1914 III, p. 63. Voor het origineel zie: *Politica Ecclesiastica*, tom. I, pars. 1, p. 527v.
- 6) Zie J. H. Gunning JHz, *De gezangenkwestie in de Nederd. Hervormde Kerk*, Utrecht 1910, p. 212.
- 7) Alleen kerken in Schotland kennen ook de 'gezangenkwestie'.
- 8) A. A. van Ruler, *Religie en politiek*, Nijkerk 1945, p. 123.
- 9) W. de Greef, *Calvijn en het Oude Testament*, Amsterdam 1984, p. 238.
- 10) L. Floor, *Efeziërs – Eén in Christus*, Kampen 1995, p. 194.
- 11) A.w., p. 184.
- 12) A.w., p. 185.
- 13) Ds. C. den Boer zegt in zijn commentaar op Filippenzen: 'Dat de eerste christenen in hun samenkomsten ook liederen zongen, kan zonder meer worden aangenomen' (p. 112).

* * *

Calvijn is in de uitleg van Ef. 5 : 19 en Kol. 3 : 16 uiterst summier. Bij Ef. 5 : 19 legt hij de nadruk op 'zingende in ulieder harten', dat betekent: 'niet alleen met de tong, gelijk de huichelaren doen'. Hij voegt daaraan toe, dat niet met zekerheid is te zeggen wat het onderscheid hier is tussen lofzangen en psalmen en ook tussen psalmen en gezangen. 'Het woord geestelijk behoort tot de inhoud, want de gemeene en gewone gezangen zijn gemeenlijk dingen, die laf en niet zeer kuis zijn.' Bij psalmen en lofzangen in Kol. 3 : 16 tekent hij aan: 'Hij (Paulus) wil het Woord van Christus niet aan deze vor-

men van gezang binden, maar geeft meer te kennen, dat al onze woorden zo zeer tot stichting moeten geschikt worden, dat ook de woorden, die tot blijdschap dienen niets ijdel in zich hebben; alsof hij zei: Laat deze onbekwame verheuging de ongelovigen over, welke zij uit flauwe en beuzelachtige gekkernijen nemen'.

Verder: 'voor hunne platte, of immers niet zeer zedige en gewichtige gezangen, betamen u lofzangen en liedekens, die Gods lof verbreiden'.

Een psalm noemt Calvijn hier een lied, dat met een instrument, alsook met de tong moet worden gezongen. Een gezang of lofzang moet 'met de keel of anders gezongen'. Het lied vervat niet alleen lofzangen, maar ook vermaningen en andere zaken. Paulus wil, dat de liederen der christenen geestelijk zijn en dat ze niet gemaakt zijn uit onnutte en nietige dingen. Ook hier sluit Calvijn af met 'zingende in uw harten'.

- 14) J. Severijn, *De gezangenkwestie*, Huizen 1953.
- 15) *De Waarheidsvriend*, 8 februari 1934, nr. 10. Hier volgt de aanhaling uitgebreider: Vraag: 'Waarom zingen de Gereformeerde Bonders geen gezangen? Antwoord: Men zal goed doen de brochure van dr. J. Severijn te lezen. Dan kan men zien dat het volstrekt niet gereformeerd is om te zeggen, dat er in de Gereformeerde Kerk nooit gezangen naast de psalmen zijn gezongen en ook nooit mogen gezongen worden. Prof. Severijn geeft daarover mooie beschouwingen, die men in onze Gereformeerde Bondskringen eens ernstig ter harte moet nemen. Maar dan moeten het Schriftuurlijke liederen zijn d.w.z. liederen, die een Schriftuurlijke inhoud hebben. Onze gereformeerde vaders hebben nooit gezegd, dat dat "liedjes" zijn. En de Gereformeerde Kerk die uit haar belijdenis leeft zal dan ook begeren, om zowel in de prediking, als in gebed, als in de sacramentsbediening, alsook in het lied der gemeente van Christus uit de schatten van het Nieuwe Verbond te leven. Een nieuwtestamenteische kerk die niet bij de vervulling van Gods beloften vertoeft in Bethlehem, op Golgotha, bij Jozefs graf, in de opperzaal op het Pinksterfeest enz. en niet van de Heiland en Zaligmaker zingt, mist iets; nee, niet véél, héél veel, waarbij een ziel, die niet slechts bij menselijke meningen leeft, maar uit het leven, dat in Christus geopenbaard is, het telkens voelen zal, dat de kerk van Christus niet staat waar zij moet staan. Maar wat heeft men nu ten onzent gedaan? In het begin van de 19e eeuw, de meest slappe en laffe tijd, die we ooit gehad hebben, is men begonnen aan de Hervormde Kerk een bundel Gezangen op te leggen, waarbij men tien en twintig maal verzekerde (zie het voorbericht van de oude Gezangenbundel), dat men in niets was afgeweken van de belijdenis der Gereformeerde Kerk (waarin dus een bewijs ligt, dat onze

Hervormde Kerk bij de overgang van de 18e naar de 19e eeuw belijdende kerk was, met een eigen belijdenis en erkende kerkelijke belijdenisgeschriften!) doch die ook maar even de oude Gezangenbundel inziet bemerkt, dat men het allerm minst nauw genomen heeft met de belijdenis der kerk en dat men verre afweek van de gereformeerde waarheid, welke in de Hervormde Kerk behoort verkondigd te worden. Men was zelfs afgedaald tot het allerlaagste peil van het laffe rationalisme, waarmee de gereformeerde waarheid scherp in het aangezicht werd geslagen. En – men moest de bundel gebruiken, men moest gezangen laten zingen, anders werd men gestraft!
Had men ooit dwazer en lichtvaardiger en tyrannieker kunnen handelen? En dat deed het oud-liberalisme, dat zo verdraagzaam was, maar intussen de gereformeerde waarheid haatte als de pest!

De gereformeerden hebben zich nooit in deze Gezangen kunnen vinden. En de dwang van de liberale kerkmeesters heeft de tegenstand niet doen verminderen. Zulke onvertoerbare kost beliefden ze niet te slikken en zulke grove onwaarheden wilden ze niet onder de mensen, in handen van jongen en ouden, brengen.

Natuurlijk zijn bij de bespreking en behandeling van de Gezangen-kwestie bij de tegenstanders wel eens verkeerde beschouwingen ten beste gegeven. Maar hun tegenstand is alleszins verklaarbaar in onze Hervormde Kerk. En intussen hebben we ons te beraden (in de geest van het boekje van prof. Severijn) wat in deze kwestie nu gereformeerd is en wat niet. De gereformeerden in en buiten de Hervormde Kerk hebben in deze een roeping en taak én om de wille van zichzelf én om de wille van anderen.'

16) Gereformeerd Weekblad, 9 september 1933, nr. 36.

17) In dit verband een uitweiding. Het klassieke lied van de kerk der eeuwen is vooral gelegen in Engelse hymnen (bijv. 'Blijf met mij Heer' en 'Neem mijn leven, laat het, Heer'), en liederen van Charles Wesley (zoals 'Hoor de eng'len zingen d'eer), in Duitse liederen (bijv. Paul Gerhardt's 'Beveel gerust uw wegen', en Gerhard Tersteegens 'Komt, laat ons voortgaan, kind'ren') en in Nederlandse verzen, bijvoorbeeld van Jacqueline van der Waals ('Vaste rots van mijn behoud' en 'Wat de toekomst brengen moge') en ook van een 'Evangelische Gezangenman' als Rhijnvis Feith ('O Gij, Die onze schuld'). Ook het Ambrosiaanse Te Deum hoort daarbij: 'Wij loven U, o God, wij prijzen Uwen Naam'. Maar worden deze door de jongeren gewaardeerd, die nu opgroeien met *Opwekking* en *Praise*?

Wie kent de liederen, die in de Duitse kerken klassiek zijn geworden? Te denken valt

aan de liederen van Luther – en zijn componist Johann Walther – **Johann Franck**, Nikolaus Herman e.a., waarvoor Bach zijn meesterlijke koraalbewerkingen heeft geschreven (o.a. de zgn. 'Catechismusliederen' en het 'Orgelbüchlein' voor het kerkelijk jaar) en die in zijn cantates centraal staan. En worden de oud-kerkelijke liederen door ons echt wel gewaardeerd?

Waar liederen van Luther en de zijnen in het Liedboek zijn opgenomen, doet het coloriet van de vertaling helaas meer dan eens denken aan de horizontalistische theologie van de jaren '60 en '70. Te denken valt aan het woord 'bondgenoot' in de Lutherliederen (Gez. 203 : 4 en 402 : 5), welke in het oorspronkelijke niet voorkomen. De liederen in *Schriftberijmingen* van de Christelijke Gereformeerde Kerken zijn meestal onbekend. En juist om deze onbekende liederen heeft men niet gevraagd. Onbekend maakt zeker in deze onbemind.

18) A. A. van Ruler, De bevinding, in *Theologisch Werk*, deel III, Nijkerk 1971, p. 50.

19) T. Brienens, *Calvijn en de Kerkdienst*, Heerenveen 1999, p. 68.

20) De bundel *Uit aller mond* komt hier het dichtst bij wat we bedoelen.